

Валентина ЛЄСНОВА

ЛІНГВІСТИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ОЦІНКИ В ПОЛІСЬКИХ ГОВІРКАХ

У статті розглянуто лінгвістичні засоби вираження оцінки, властиві українським поліським говіркам різних мовних рівнів: фонетичного, слотовірного, лексичного, фразеологічного, синтаксичного. Проаналізовано репрезентацію в діалектних словниках засобів вираження позитивної та негативної оцінки та їхню функціональну активність у текстах усного мовлення; наголошено, що для оцінних лексем негативної семантики, які, за свідченнями лексикографічних джерел, кількісно значно переважають, не властива висока частота вживання в мовленні

Ключові слова: поліські говірки, оцінна назва, позитивна оцінка, негативна оцінка, лексема, діалектний словник, діалектний текст.

Сьогодні лінгвістика стає все більш антропоцентричною. „Мова пронизана суб'єктивністю, тому суб'єктивний, тобто людський чинник усе більше й більше переміщається в центр сучасних лінгвістичних досліджень”¹. Сприймаючи навколишній світ, взаємодіючи з ним, людина неодмінно вдається до оцінювання інших людей, предметів, явищ, ознак, станів. „Оцінний підхід до світу – явище настільки ж універсальне, як і пізнавальна діяльність”². Оцінка є одним із аспектів пізнавальної діяльності людини, у якому в тісній єдності постають об'єктивне та суб'єктивне, раціональне та емоційне, необхідне та випадкове³.

Сутність лінгвістичної категорії оцінки, специфіку її реалізації в різноманітних текстах, мовні засоби вираження оцінки на матеріалі різних мов вивчають такі українські й російські лінгвісти, як Н. Д. Арутюнова, О. Л. Бессонова, В. М. Богуславський, Н. І. Бойко, О. М. Вольф, Т. А. Космеда, Н. О. Лук'янова, Т. В. Маркелова, О. М. Островська, У. В. Соловій, В. М. Теля, В. А. Чабаненко, Л. Б. Шутак та ін. Значний інтерес мовознавців до категорії оцінки зумовлено тим, що її взаємозв'язки з мовою дуже багатоманітні та складні, вираження цієї категорії можливе

¹ Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В. И. Шаховский. – изд. 2-е, испр. и доп. – М. : Изд-во ЛКИ, 2008. – С. 6.

² Попова С. Н. Аналогии коннотативных корреляций с оценочной доминантой на уровне слова / С. Н. Попова, Е. Н. Синкевич // Коннотативные аспекты семантики в немецкой лексике и фразеологии : межвуз. темат. сб. науч. тр. – Калинин : Калинин. гос. ун-т, 1987. – С. 91.

³ Ягубова М. А. Проблема идентификации оценочной лексики в разговорной речи / М. Я. Ягубова // Активные процессы в языке и речи: сб. науч. тр. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1991. – С. 17.

на всіх рівнях мови⁴. Разом з тим, матеріалом дослідження є переважно літературна кодифікована мова, тоді як оцінні засоби діалектного мовлення залишаються поза увагою вітчизняних лінгвістів. Цим і зумовлено актуальність запропонованої розвідки.

Метою статті є аналіз засобів вираження оцінки, властивих українським поліським говіркам, що передбачає розв'язання таких завдань: визначити, на яких мовних рівнях може бути реалізовано оцінку в діалектному мовленні, дослідити співвідношення репрезентації позитивної та негативної оцінки в лексикографічних джерелах та діалектних текстах.

Джерельну базу дослідження становлять сучасні діалектні словники⁵ та хрестоматії текстів⁶, у яких подано матеріали з поліських говірок.

Оцінку в поліських говірках, як і загалом у діалектному мовленні, може бути виражено різноманітними мовними засобами:

а) фонетичними, зокрема подовженням голосних фонем: *їа вэ'еу скрп'іку йо'го / в йо'го була чes'ка! харо:ша скрп'іка!* (ВП, 150); *бул'і^е тий^і бат'к'е свакор і свекруха замо:жний* (ВП, 270); *їак їа за тим со'бакоїу п'лакала стра:шине* д'їло (ВП, 334); *там вам набала:кала б страїше* (ГБ, 94); *ї мене та'ка вам карто:шика га:рна / пр'амо аж / аж'л'убо* (ГБ, 125);

б) словотвірними, наприклад, пейоративними та меліоративними суфіксами, при цьому поєднання оцінки, закладеної в корені, та емоційно-оцінного значення афікса може бути різним: оцінки можуть діяти в одному напрямі, посилюючи загальне оцінне значення: *бура та'ка здорoven:а проходила ї прола'мала п'лота* (ВП, 368); *дак та'кі ї нас були сус'їди / банд'уги* (ГБ, 126); демінутивні суфікси можуть також пом'якшувати негативну оцінку, закладену в корені: *та'ки^{бі} хатки^{бі} паганен'ки^{бі}* (ГБ, 93); *кожушок та'кій паганен'кий* (ГБ, 248); у *сорок с'омо'му год'ї це ж голо'довочка була* (ГБ, 179); у контексті слова зі зменшувально-пестливими суфіксами можуть набувати іронічної негативної оцінки: *дак вин да'ваї же її'її [жінку] гарнен'ко попо'бильу* (ГБ, 212);

в) лексичними, наприклад:

- метафоричним перенесенням: *зми'ока* 'зруб., перен. зла людина' (СЗПГ, 1, 192); *поліно* 'перен., знев. неповоротка людина' (СЗПГ, 2, 66);

⁴ Крелих И. И. Оценка в лексической семантике / И. И. Крелих // Парадигматические характеристики лексики: межвуз. сб. науч. тр. – М., 1986. – С. 22.

⁵ Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок: у 2 т. / Г. Л. Аркушин. – Луцьк: Вежа, 2000. – Т. 1. – XXIV + 354 с.; Т. 2. – 458 с. (покликаючись на це джерело в тексті, використовуємо умовне скорочення СЗПГ); Лисенко П. С. Словник поліських говорів / П. С. Лисенко. – К.: Наук. думка, 1974. – 260 с. (СПГ).

⁶ Аркушин Г. Голоси з Волинського Полісся (тексти) / Григорій Аркушин. – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – 542 с. (ВП); Бідношия Ю. І. Говірки Бориспільщини: сучасні діалектні тексти та пам'ятки мови / Ю. І. Бідношия, Л. В. Дика. – К.: Ін-т укр. мови НАНУ, 2008. – 480 с. (ГБ).

ра́шка ‘перен., знев. голова людини’ (СЗПГ, 2, 115); *сарана́* ‘знев., перен. дівора’ (СЗПГ, 2, 135). Оцінні метафоричні назви завжди експресивні, емоційно насичені: *Бач йаку́ будку найів на жуничних харчах, (будка ‘перен., знев. повне обличчя’ (СЗПГ, 1, 35)); Ну й дурна тво́йа доубеши́ка (довбеши́ка ‘перен., згруб. голова’ (СЗПГ, 1, 136)).* Як зауважує І. О. Голубовська, такі метафори завдяки їхній природі здатні „породжувати стереотипи – еталонні національно-культурні уявлення (образи), що відіграють важливу роль у продукуванні мовою вторинного символічного простору”⁷;

- додаванням до раціонально-оцінних лексичних одиниць плеонастичних слів *який, такий, як, так*: *ої́ Гал’у́ Гал’у́ // йа́ка ти доро́га дити́на мо́йа* (ГБ, 79); *то су́с’ю́н’а д’івчи́на хоро́ша та́ка / до́родна́йа / та́ка гарна́йа* (ВП, 18); *в мене́ брат та́кий здоро́вий / та́кий крас’и́вий бу́у* (ВП, 362); *ої́ йа́к во́на те́бе жа́л’ї́ла / йа́к во́на те́бе з’ї́н’у́ жа́л’ї́ла ц’а́йа ба́ба* (ГБ, 176); *у́ церкв’і́ та́к крас’и́во* (ГБ, 125); яскраве оцінне значення мають сполучення експресивно забарвленого слова з плеонастичною одиницею: *та́ка ха́та па́рши́ва бу́ла* (ГБ, 90);

- до лексичних засобів відносимо також прийом гіперболізації, безпосередньо пов’язаний з емоційним станом суб’єкта оцінки: *а кома́р’і́ та́к ку́сайу́т’ / шо́ не” мо́жна жи́т’* (ГБ, 172). Як зауважує Т. О. Трипольська, „емоційний стан людини провокує гіперболізацію переваг і недоліків оцінюваного предмета або особи, генералізацію тих чи тих ознак об’єкта оцінки”⁸. У висловленнях, що містять гіперболічні вирази, може бути вжито й інші оцінні засоби, наприклад: *дак та́ подру́га та́ка: бу́ла то́.у́стайа́ / шо́ йа́ вам ска́зат’ ни́ мо́жу* (ГБ, 131) (окрім гіперболічного виразу *йа́ вам ска́зат’ ни́ мо́жу*, спостерігаємо додавання до раціонально оцінного слова *то.у́стайа́* плеонастичної лексики *та́ка*;, причому в обох словах оцінку посилено подовженням голосних звуків);

г) фразеологічними: *а́ йа́ ці́ та́ка шо́ ха́й ми́гн’і́ грим’ на́ голо́ву бі́е / но́ йа́ добу́х’а́ / шо́б йа́ та́ки зна́ла* (ВП, 132); до фразеологічних засобів відносимо й компаративні конструкції, які, на думку дослідників, „вляють собою форму ціннісного освоєння світу, чинник внутрішньої детермінації поведінки”⁹: *вин сто́йїт’ та́к / ну́ / йа́к зва́раний* (ВП, 310); *та́к’і́ сї́ни йа́к ор’ли* (ГБ, 159); *ї́ та́к б’ї́дний сто́йїт’ / с’л’о́зи йа́г го́рох* (ГБ, 168);

⁷ Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу : монографія / І. О. Голубовська. – 2-е вид., випр. і доп. – К. : Логос, 2004. – С.163.

⁸ Трипольская Т. А. Языковые механизмы эмоциональной и оценочной интерпретации действительности / Т. А. Трипольская // Проблемы интерпретационной лингвистики : межвуз. сб. науч. тр. – Новосибирск : Изд-во НГПУ, 2000. – С. 21.

⁹ Маслова В. А. Экспериментальное изучение национально-культурной специфики внешних и внутренних качеств человека (на материале киргизского языка) / В. А. Маслова // Этнопсихолінгвістика. – М. : Наука, 1988. – С. 120.

д) синтаксичними, зокрема:

- окличними конструкціями: *а то д'ї да дут' шо / бу::блик йа'к'іс' // канх вет йа'к'іс' о то // дак о'це ради // ку'ди ж!* (ГБ, 66); *йа'ки'ї'цеї хл'їб буу' т'рудній!* / *Боже м'ї'* (ГБ, 91); *ну та баба бала::ка!* (ГБ, 94); *ї та::м тих йїу'ни::у'!* // *ої багато* (ГБ, 134);

- повторенням того самого слова: *сол'ат' так / шоб буу' добре добре сол'оний* (ВП, 130); *такий' поуний' поуний' мужик* (ГБ, 100). Повтор у поєднанні з префіксацією О. А. Земська називає сильним експресивним засобом розмовного мовлення¹⁰; властиві такі повтори й мовленню діалектному: *ї ото ї йа так б'едно розб'едно жила* (ГБ, 171). Оцінне значення повторів може бути посилено вживанням вигуків та фонетичними засобами, зокрема подовженням голосних: *тут та'ке здо'ро::ве кладвишче / о::ї здо'ро::ве* (ГБ, 141);

- уживанням емоційних вигуків: *ої то страі'не бу'ло* (ГБ, 95); за допомогою повторення вигуків може бути передано найвищий ступінь вираження оцінки, здебільшого негативної: *о::ї нам йа'та::їу' / ой ой ой ой о::ї // страі'не бу'ло* (інформатор згадує про 1933 рік) (ГБ, 93); *Боже Боже шо тирижили / шо тирижили / ни даї Господ' / ни даї Господ' шо тирижили / страі'не / ої Боже Боже* (ГБ, 145).

Однією з характерних рис поліських говірок є розгалужений репертуар у них прислівників-інтенсификаторів, які „широко вживані в сучасних слов'янських мовах, оскільки виражають важливе поняття ступеня й міри, необхідне в неперервному процесі пізнання людиною навколишньої дійсності”¹¹

У проаналізованих діалектних текстах зафіксовано такі інтенсификатори: *вел'ми* (*вел'мо*), *дуже*, *здорово*, *крепко* (*кр'епко*), *міцно*, *сил'но*, *страі'но*, *страі'не*. Вони можуть посилювати значення прикметника (найчастіше), прислівника або дієслова, займаючи переважно перепозити щодо них, хоча зафіксовано й випадки вживання аналізованих слів у постпозиції щодо прислівників: *вона ум'їло дуже виступила* (ГБ, 44); *троїє д'їтеї годувала // т'ашко бу'ло крепко* (ВП, 392); дієслів: *л'уде' так пол'акалис'а страі'не* (ГБ, 96); *то д'ї ше по'п'ходи'ли'бі' / дак йа ховалас'а страі'не* (ГБ, 95); *кроу' лет'їла страі'но* (ГБ, 167); *да так зап'лакала кр'епко* (ГБ, 76); *йа забол'їла бу'ла здорово / дак привї'ли мене / запричас'тили* (ГБ, 139); *буу' голод ... да ї бат'ко пу::хли дуже* (ГБ, 128). З метою посилення ступеня оцінки інтенсификатор може бути вжито двічі –

¹⁰ Земская Е. А., Русская разговорная речь. Общие вопросы. Словообразование. Синтаксис / Е. А. Земская, М. В. Китайгородская, Е. Н. Ширяев; отв. ред. Е. А. Земская. – М.: Наука, 1981. – С. 114 – 115.

¹¹ Хмелевский М. С. Формирование разряда наречий-интенсификаторов в славянских языках: дис. канд. филол. наук: 10.02.03 / Хмелевский Михаил Сергеевич. – СПб., 2003. – 209 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dslib.net>

у препозиції та парцельовано в постпозиції: *ми прожили / нічого // а л'уде¹² їез' дуже страдали // дуже* (ГБ, 128).

До індивідуальних рис інформаторів відносно нанизування в тексті конструкцій прикметник + прислівник-інтенсифікатор: *ну а тоді в'їдбу до:ву вали їсе / дуже / ран'ше л'уди прац'о вали / дуже т'рудно / дуже добре ... і жили дуже мирно і ичасливо // с'ї час л'уди стали ду:же уредни / дуже уредни* (БГ, 187); *ну то пришоу ду:же ве'лики хаз'айін / дуже ве'лики хаз'айін // що нам поробиу дуже добре / нам поробиу дуже добре / і ми їго пон'їмали / і роби'ли дуже прекрасно* (ГБ, 187).

Автори багатьох лінгвістичних праць, виконаних на матеріалі літературної мови та розмовного й діалектного мовлення, наголошують, що репертуар мовних засобів вираження негативної оцінки значно ширший, аніж позитивної. Свого часу, записуючи за спеціально розробленим питальником лексику, що називає риси людини, в українських східнословобожанських говірках, ми також дійшли такого висновку, описуючи номінацію протилежних рис характеру й зафіксувавши ряди міжговіркових відповідників з п'яти – десяти лексем для позначення негативної оцінки та виявивши обмеженість таких рядів до двох – чотирьох лексем або й відсутність синонімічних назв для передачі позитивної оцінки¹².

Розглянемо детальніше, як співвідносяться позитивна та негативна оцінка в поліських говірках. У проаналізованих діалектних словниках для слів негативної оцінки вжито позначки зневажливе (219 фіксацій) та згрубіле (87 фіксацій); для слів позитивної оцінки – пестливе (42 фіксації) та зменшено-пестливе (35 фіксацій). Як бачимо, слів негативної оцінки майже в чотири рази більше, ніж позитивної.

У більшості випадків оцінні номінації стосуються людини, що підтверджує неодноразово висловлювану дослідниками думку про антропоцентричний характер категорії оцінки: „Предметом оцінки найчастіше є особи – безпосередньо або через свої ознаки чи дії”¹³. Так, із 306 проаналізованих негативно оцінних назв, зафіксованих у словниках поліських говірок, 255 лексем (83%) стосуються людини в найрізноманітніших її проявах:

- вік: *дівá* ‘дівка’ (СЗПГ, 1, 131), *свистуха* ‘дівчина-підліток’ (СЗПГ, 2, 139);

- родинні стосунки: у цій підгрупі оцінні назви утворюють розгалужені синонімічні ряди, наприклад зі значенням ‘мати’ словники

¹² Детальніше див.: Леснова В. В. Номінація рис людини в українських східнословобожанських говірках: монографія / В. В. Леснова. – Луганськ: Альма-матер, 2004. – С. 21 – 40.

¹³ Стернин И. А. Проблемы анализа значения слова / И. А. Стернин. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1979. – С. 101.

подають, зневажливі назви *матероха* (СЗПГ, 1, 306), *материце* (СЗПГ, 1, 306), *матисько* (СЗПГ, 1, 307), *мамдзя*, *мамеха*, *мамуха* (СПГ, 122), *матухна*, *матухно* (СПГ, 124), згрубілу назву *мамоха* (СЗПГ, 1, 303);

- національна приналежність: *кацапей* 'росіянин' (СЗПГ, 1, 213);
- зовнішність людини: *дзябел* 'худий чоловік' (СЗПГ, 1, 130), *папля* 'товста жінка' (СЗПГ, 2, 26); *трубэня* 'дуже товста жінка' (СПГ, 217);

- фізичні вади: *каліч* 'каліка' (СЗПГ, 1, 206), *карачкун* 'невисока кривонога людина' (СЗПГ, 1, 211), *глухмайско* 'той, хто не чує або недочуває' (СЗПГ, 1, 92), *глушиця* 'глуха людина' (СПГ, 56);

- риси характеру: *оук* 'жадібна, корислива скупа людина' (СПГ, 70), *ковеза* 'вередлива, примхлива людина' (СПГ, 99), *дзюндзя* 'буркотлива людина' (СЗПГ, 1, 129);

- частини тіла людини: *тарнага* 'нога' (СЗПГ, 117), *зракаї* 'очі' (СЗПГ, 1, 187), *карчело* 'гладка потилиця людини' (СЗПГ, 1, 213);

- групи людей: *збиговисько* 'будь-яке зібрання людей' (СЗПГ, 1, 182), *кодло* 'вся родина з дітьми' (СЗПГ, 1, 232).

Значно рідше семантика негативної оцінки властива назвам тварин: *габелок* 'тварина малого росту' (СЗПГ, 1, 82); предметів: *блехатнік* 'старий одяг' (СЗПГ, 1, 23), *таргара* 'будь-який виріб великого розміру й незручний у користуванні' (СЗПГ, 1, 117); страв, напоїв: *соломаха* 'невдало, погано зварена яка-небудь страва з борошна' (СПГ, 200), *чемергес* 'самогон' (СЗПГ, 2, 248); будівель: *хлевчук* 'приміщення для сільськогосподарського реманенту, дров і т. ін.' (СПГ, 221), *шамендра* 'стара хага' (СЗПГ, 2, 258); станів, процесів: *жеснячка* 'одруження' (СЗПГ, 1, 154), *ходня* 'ходіння без мети' (СЗПГ, 2, 230).

У зафіксованих іменниках негативна оцінка може бути виражена в денотативному компоненті значення, оскільки оцінною може бути вся номінація загалом¹⁴: *баландя* 'страва приготовлена з м'ятої картоплі' (СПГ, 28); *ковеза* 'вередлива, примхлива людина' (СПГ, 99); *нехлюй* '1. нерозгоровний, роззява; 2. неохайний, нечупара' (СПГ, 136); *нюня* 'плакса' (СЗПГ, 1, 352); *скупендя* 'жадібна людина' (СЗПГ, 2, 153); *квандя* 'базіка' (СЗПГ, 1, 215).

В інших випадках оцінний компонент міститься в емоційно-оцінних суфіксах, так, продуктивним у західнополіських говірках є суфікс *-ур(а)*, за допомогою якого утворено негативно оцінні назви з відтінком згрубілості: *дурацюра* 'дурень' (СЗПГ, 1, 147), *дядюра* 'дядько, дорослий чоловік' (СЗПГ, 1, 148), *костюра* 'велика кістка' (СЗПГ, 1, 246), *ножюра* 'великий ніж' (СЗПГ, 1, 349), *носьюра* 'великий ніс' (СЗПГ, 1, 351), *хвостюра* 'великий хвіст' (СЗПГ, 2, 227), *циганюра* 'циган' (СЗПГ, 2, 240). Висока продуктивність властива також суфіксу *-ар(а)*: *котюра* 'великий кіт' (СЗПГ,

¹⁴ Стернин И. А. Лексическое значение слова в речи / И. А. Стернин. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1985. – С. 71.

1, 247), *носіяра* ‘великий ніс’ (СЗПГ, 1, 351), *ротяра* ‘великий рот’ (СЗПГ, 2, 129), *самогоняра* ‘самогон’ (СЗПГ, 2, 134), *стаканяра* ‘великий стакан’ (СЗПГ, 2, 170), *хвостяра* ‘великий хвіст’ (СЗПГ, 2, 227). Як бачимо, у більшості з наведених прикладів якісна емоційна оцінка тісно пов’язана з кількісною – згрубілими назвами іменовано переважно реалії, які мають великі розміри. Р. Р. Примович зауважує щодо цього: „Оцінки за якістю й кількістю не виключають одна одну, оскільки більший чи менший за норму ступінь прояву якоїсь ознаки може бути сприйнято як позитивну або негативну ознаку (залежно від того, що в оцінюваному об’єкті кваліфікується)”¹⁵.

Щоправда, з проаналізованих лексикографічних праць не завжди зрозуміло, на якій підставі диференційовано в негативно оцінних іменниках відтінки зневажливості та згрубілості. Розглянемо кілька прикладів:

- словотвірний тип із суфіксом **-ак(а)**: з позначкою зневажливе подано в Словнику західнополіських говірок іменники *вороняка* ‘ворона’ (СЗПГ, 1, 73) та *дерев’яка* ‘будь-який кусок дерева або річ, виготовлена з дерева’ (СЗПГ, 1, 126) тоді як до згрубілих віднесено *габуняка* ‘згрубіле до габун (палиця)’ (СЗПГ, 1, 82); *коняка* ‘кінь’ (СЗПГ, 1, 241); *ножсака* ‘великий ніж’ (СЗПГ, 1, 349); *свиняка* ‘вгодована свиня’ (СЗПГ, 2, 138); *щурака* ‘згрубіле до щур’ (СЗПГ, 2, 282) та деякі інші;

- словотвірний тип із суфіксом **-уц(а)**: позначкою зневажливе супроводжено лексему *п’янюца* ‘п’яниця’ (СЗПГ, 2, 110), а лексеми *жадоюга* ‘скупа людина’ (СЗПГ, 1, 152), *злодюга* ‘злодій’ (СЗПГ, 1, 191), *крадюга* ‘злодій’ (СЗПГ, 1, 249) віднесено до згрубілих;

- словотвірний тип із суфіксом **-иц(е)**: переважну більшість іменників із цим суфіксом супроводжено позначкою згрубіле: *ножсице* ‘великий ніж’ (СЗПГ, 1, 349), *носице* ‘великий ніс’ (СЗПГ, 1, 350), *тутсице* ‘тіп’ (СЗПГ, 2, 106), *сидсице* ‘село’ (СЗПГ, 2, 144), *синице* ‘син’ (СЗПГ, 2, 145); тільки іменник *дідице* ‘дідуган’ віднесено в словнику до зневажливих назв (СЗПГ, 1, 135).

Зауважимо, що відсутність єдності в стилістичній характеристиці слова властива не лише аналізованій лексикографічній праці. Понад 20 років тому російська дослідниця Е. М. Меднікова зауважувала: „Система емоційно-експресивних позначок недостатньо розроблена. Більше того, виникають сумніви щодо змішування питомо властивих слову характеристик і тих, яких воно набуває в конкретних мовленнєвих

¹⁵ Примович Р. Р. Оценочная семантика фразеологических сочетаний, обозначающих непредметные сущности / Р. Р. Примович // Прагматико-функциональное исследование языков. Романо-германская филология : сб. науч. тр. – Кишинев : Штиинца, 1987. – С. 71.

ситуаціях"¹⁶. Проблема адекватності лексикографічних позначок стилістичним характеристикам слова і сьогодні не втрачає своєї актуальності й потребує ґрунтовного спеціального дослідження.

Щодо функціональної активності аналізованих мовних засобів зазначимо, що, незважаючи на значну кількість емоційно забарвлених негативно оцінних лексем у словниках, діалектні тексти не підтверджують поширеної серед лінгвістів думки про те, що для розмовного та діалектного мовлення „більш характерним є вираження різноманітних негативних оцінок, ніж позитивних”¹⁷. У двох проаналізованих текстографічних джерелах (майже 500 сторінок транскрибованих текстів) зафіксовано лише два приклади іменників з пейоративним суфіксом: *дак таки́ у нас були сус'їди / банд'узи* (ГБ, 126); *по по'в'їтках ночно́ вали / с'їно́ м укривалис'а / холод'ука отака* (ГБ, 208). Ще в одному випадку суфікс згрубілості *-аз(а)* вжито в позитивному значенні: *украї́йнец' же робот'ази* (ГБ, 201).

Оцінну лексику з семантикою пестливості та зменшено-пестливості в проаналізованих діалектних словниках репрезентовано значно меншою кількістю слів, аніж лексику із семантикою згрубілості та зневажливості. Засобом вираження оцінки є переважно суфікси: *брату́сь* ‘пестл. брат’ (СЗПГ, 1, 310), *зятю́ньо* ‘пестл. зять’ (СЗПГ, 1, 196), *о́чокко* ‘пестл. око’ (СЗПГ, 2, 20), *студе́чок* ‘пестл. стіл’ (СЗПГ, 2, 183), *пенюшо́к* ‘зменш.-пестл. пеньок’ (СПГ, 155), *солони́чка* ‘зменш.-пестл. сільниця’ (СПГ, 200) та ін.

Натомість у проаналізованих текстах зафіксовано значну кількість лексем позитивної оцінки, що містять у своєму складі меліоративні суфікси, зокрема іменники: *кори́уку дир'жали* (ГБ, 116); *а воно́ і не́ погана и́тука коза / и́ес' і сир' і мо'лочко* (ГБ, 125); *че'ре'вички там дала йа'кас' хаз'айка / светри́ка ж дала* (ГБ, 154); прикметники: *таки́ чорне'н'кий і не'в'личк'ї собака буу* (ГБ, 171); *а мати́ у́же старен'ка* (ГБ, 126); *дак вона́ така́ тоуста́ / а йа́ тонен'ка* (ГБ, 130); займенники: *отакус'їн'ка зробилас'а / отакус'ї́ка // товста́ ни була* (ВП, 26); прислівники: *це бу́ло у' берез'н'і м'їс'ац'і / дак и́че бу́ло холо́днуватен'ко так* (ГБ, 45).

За допомогою демінутивних суфіксів може бути виражено модифікаційні, або розмірно-оцінні значення різної інтенсивності, наприклад, розповідаючи про вугрів, яких багато водиться в річці, інформатор говорить: *мален'к'ї іє / да́же по́на да́ють 'зов'їм малесен'к'ї* (ВП, 70).

¹⁶ Медникова Э. М. Адекватность лексикографических помет стилистическим характеристикам слова / Э. М. Медникова // Словарные категории : сб. ст. – М. : Наука, 1988. – С. 148.

¹⁷ Земская Е. А. Русская разговорная речь. Общие вопросы. Словообразование. Синтаксис / Е. А. Земская, М. В. Китайгородская, Е. Н. Ширяев ; отв. ред. Е. А. Земская. – М. : Наука, 1981. – С. 112.

Зафіксовано випадки, коли зменшувально-пестливі суфікси виражають високий ступінь виявлення якоїсь ознаки, часто це підкреслено повтором того самого або спільнокореневого слова. Так, абсолютну відсутність чогось передано такими мікротекстами: [до школи] *не ходила ї ден'оч'ка / ї нууден'оч'ка не була* (ВП, 184); *ўрач грошеї у мене ние ўз'аў / н'ї коп'їйочки / н'ї коп'їйочки* (ГБ, 162).

Як свідчить проаналізований матеріал, високу функціональну активність виявляють лексеми із зменшувально-пестливими суфіксами в тих діалектних текстах, у яких інформатор розповідає про власну хату, домашню худобу або продукти харчування: *поставили таку хатку / ни хатку / а таке // будочку таку* (ГБ, 138); *кориука ў нас була* (ГБ, 128); *дак та свиночка ми н'ї наве'ла шесте'ро кабанчик'їў* (ГБ, 222 – 223); *картонел'ку своїўу по'лола на город'ї* (ГБ, 208); *нам да'вали крупу пе'рлову / дак з водичкоїў / да сол'коїў по'соллии* (ГБ, 130); *пал'аничок таких напе'чу / пирожеч'киў с квасол'коїў / напе'чу / і на Дарниц'у / пирожеч'ок руб / а хл'їбинка та'ка мален'ка пал'аничка / двац'ат' п'їат' рублик'їў була* (ГБ, 215). Яскраву оцінну семантику демонструє текст, у якому інформатор розповідає про зрублений власноруч трактор: *карданч'їки'ї поуко'рачуваў там; ну і ўже ж старт'ерком заводиц'а; першїй раз їак ка'жут' побачили та'ке ман'ус'їн'ке; дак нїхто ни м'їг пов'їрит' / шо це їак ка'жут' саморобнїй прахторец' // шо вин' / викрашїенїї / ў краснїй цв'ет / жоўтен'к'ї полосочк'ї // бризгович'к'ї; нада ж при'ценчїк їзробит' // їзробїў при'ценчик* (ГБ, 182 – 184).

Деякі російські дослідники зазначають, що емоційно-оцінні суфікси в найменуваннях предметів втрачають у розмовному мовленні свою оцінність, наводячи, зокрема такі приклади: *маслице, кофеек*¹⁸. Уважаємо, що в аналізованих діалектних текстах не можна говорити про повну втрату оцінного компонента значення в назвах предметів. Наявність меліоративних суфіксів у лексемах, що позначають побутові речі, продукти харчування та домашню худобу, є свідченням однієї з характерних рис ментальності українців – у народі здавна шанували рідну домівку, з повагою ставилися до праці й поклонялися хлібові як живодайному джерелу всього суцього на землі. М. В. Гримич, аналізуючи традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців, наголошує: „Приватний простір у формі „моя домівка” для українця є центром Всесвіту, навколо якого обертається світ”¹⁹.

Отже, актуалізуємо ще одну проблему вивчення діалектної лексики: не заперечуючи евристичної цінності тезаурусів, вважаємо, що більш повну й

¹⁸ Ягубова М. А. Проблема идентификации оценочной лексики в разговорной речи / М. А. Ягубова // Активные процессы в языке и речи. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1991. – С. 18.

¹⁹ Гримич М. В. Традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців / М. В. Гримич. – К. : КНУ ім. Т. Г. Шевченка, 2000. – С. 360.

достовірну інформацію про слово дає текст спонтанного мовлення, за допомогою якого можна не лише з'ясувати семантику лексеми, а й виявити функціональну активність слова, з'ясувати його місце в діалектній лексичній системі, оскільки „сама текст і відображена в ньому ситуація спілкування дозволяє цілком виявити емоційно-оцінні потенції слова й установами контекстуальні модифікації оцінної лексики, що виникають під впливом комунікативної та прагматичної спрямованості висловлювання”²⁰.

Розв'язання поставлених у цій статті проблем становить перспективу подальшого дослідження.

Леснова Валентина

Лингвистические средства выражения оценки в полесских говорах

В статье рассмотрены лингвистические средства выражения оценки, характерные для украинских полесских говоров, различных языковых уровней: фонетического, словообразовательного, лексического, фразеологического, синтаксического. Проанализирована репрезентация в диалектных словарях средств выражения положительной и отрицательной оценки и их функциональная активность в текстах устной речи, акцентировано, что для оценочных лексем отрицательной семантики, количество которых, как свидетельствуют лексикографические источники, значительно выше, не свойственна высокая частота употребления в речи.

Ключевые слова: полесские говоры, оценочное название, положительная оценка, отрицательная оценка лексема, диалектный словарь, диалектный текст.

Lesnova Valentyna

Linguistic Means of Expression of Evaluation in Polesye Dialects

The article deals with the analysis of the linguistic means of expression of evaluation characteristic of the Ukrainian Polesye dialects which are based on different linguistic levels, namely the phonetic, word-building, lexical, phraseological and syntactical ones. The representation of means of expression of the positive and negative evaluation in dialectal dictionaries and their functional activity in the texts of oral speech have been analyzed. It has been stressed that the evaluation lexemes of negative semantics the number of which is much bigger as the lexicographic sources prove, are not frequently used in speech.

Keywords: Polesye dialects, evaluation name, positive evaluation, negative evaluation lexeme, dialectal dictionary, dialectal text.

²⁰ Ретунская М. С. Реализация эмоционально-оценочного потенциала слова в речи / М. С. Ретунская // Теория и практика лингвистического описания разговорной речи : межвуз. сб. науч. тр. – Горький, 1987. – С. 97 – 98.